

başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizde hasta olan veya başından bir rahatsızlığı bulunan varsa onun fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir" (el-Bakara 2/196; bk. *el-Muvaṭṭaʿ*, "Hac", 238; *Müsned*, IV, 241-243; Buhârî, "Tıb", 16, "Keffârât", 1; Müslim, "Hac", 80, 84; Tirmizî, "Hac", 105, "Tefsîr", 2/21).

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kûfe'ye yerleşen ve ömrünün sonlarına doğru tekrar Medine'ye dönen Kâ'b 52 (672) yılında burada vefat etti. Onun 51 ve 53 yıllarında öldüğü de zikredilmiş; İshak, Muhammed, Abdullah ve Rebîa isminde dört çocuğu olduğu kaydedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

el-Muvaṭṭaʿ, "Hac", 238; *Müsned*, IV, 241-244; Buhârî, "Meğâzî", 35, "Muḥşar", 5-8, "Merḍâ", 16, "Tıb", 16, "Keffârât", 1; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 220; Müslim, "Hac", 80, 84; Tirmizî, "Hac", 105, "Tefsîr", 2/21; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 160; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 291-292; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), IV, 481-482; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXIV, 179-182; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 52-54; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 297-298.

SALAHATTİN POLAT

KÂ'B b. ZÜHEYR

(كعب بن زهير)

Ebü'l-Mudarrab (Ebû Ukbe)
Kâ'b b. Zühey b. Rebîa
(ö. 24/645 [?])

Kaşîdetü'l-bürde'siyle tanınan
muhadram şair.

Müzeyne kabilesine mensuptur. Babası muallaka şairi Zühey, dedesi Ebû Sül mâ, kardeşi Büceyr, oğlu Ukbe, torunları Avvâm ve Kureyd, halaları Hansâ ile Sül mâ da şair idiler. Babası Zühey, katıldığı bir savaşta elde edilen ganimetlerin dağıtımında kendisine haksızlık yapıldığı düşüncesiyle kabilesinden ayrılıp hanımının kabilesi olan Gatafân'a gitti. Bu sırada Kâ'b, babasının dayısı şair Beşâme b. Gâdir ile Beşâme ve Zühey'in babalığı Evs b. Hacer'in yanında kaldı; daha sonra da babası, kardeşleri Büceyr ve Sâlim ile birlikte uzun süre Gatafânlılar arasında yaşadı. Şiir eğitimini, Büceyr ve Hutay'e ile birlikte babasından alan Kâ'b genç yaşta şiir söylemeye başladı. Babasının iyice yetişip olgunlaşmadan şiir söylemesini istememesine ve bütün engellemelerine rağmen şiir nazmetmeye devam etti. Şairlikte üstün yeteneğini kanıtladı ve Hutay'e onun şiirlerini belleyip nakle-

den râvisi oldu. Bu yıllarda Tay, Kureyş ve Hazrec kabilelerine karşı yapılan savaşlara katıldı.

Medine döneminin ilk zamanlarında çevresinden birçok kişi müslüman olduğu halde Kâ'b ve diğer bazı şairler İslâm dinini ve Hz. Peygamber'i hicvetmeye devam ettiler. Kâ'b, İslâmiyet'i kabul eden kardeşi Büceyr'i bundan vazgeçirmek için Resûl-i Ekrem'i de hicvettiği bir şiir söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Kâ'b'ın öldürülmesini istedi. Kâ'b, kabilesi Müzeyne'nin himayesine sığındıysa da kabilesi onu reddetti. Kardeşi Büceyr'in, müslüman olduğu takdirde bağışlanacağını bildirmesi üzerine müslüman olmaya karar veren Kâ'b, 9 (630) yılında Medine'ye giderek Resûlullah'ın huzurunda ensar ve muhacirlerden oluşan topluluğun önünde İslâm'ı kabul etti ve orada meşhur kasidesi "Bânet Sü'âd"ı okudu. "Muhakkak ki Peygamber kendisiyle aydınlanılan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır" beytini söylediğinde Resûl-i Ekrem duygulanarak üzerindeki Yemen hırkasını (bürde) Kâ'b'ın omuzlarına attı. Şairin kasidesi bundan dolayı *Kaşîdetü'l-bürde* adıyla meşhur oldu (bk. KASİDETÜ'L-BÜRDE). Kâ'b 24 (645) veya 26'da (647) vefat etti. Muâviye tarafından 20.000 dirhem karşılığında Kâ'b'ın vârislerinden satın alınan, Emevîler ve Abbâsîler zamanında halifelerce korunan ve törenlerde giyilen hırkanın Moğollar'ın Bağdat'ı istilâsı sırasında yandığı kaydedilir; ancak daha sonra hırkanın yangından kurtulmuş olduğu ileri sürülmüştür. Kâ'b'a ait olduğu rivayet edilen bir hırka günümüzde İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (bk. HIRKA-i SAÂDET).

Muhadram şairlerden olan Kâ'b klasik kaside formuna tamamıyla bağlı olup meşhur kasidesine Câhiliye kasidesinin özelliklerinden olan nesîbe (gazel) başlamıştır. Başarılı teşbihler, ince tasvirler, darbimeseller ve hikmetli sözlerle, yer yer kullandığı garîb kelimeler onun şiirinin özelliklerindedir.

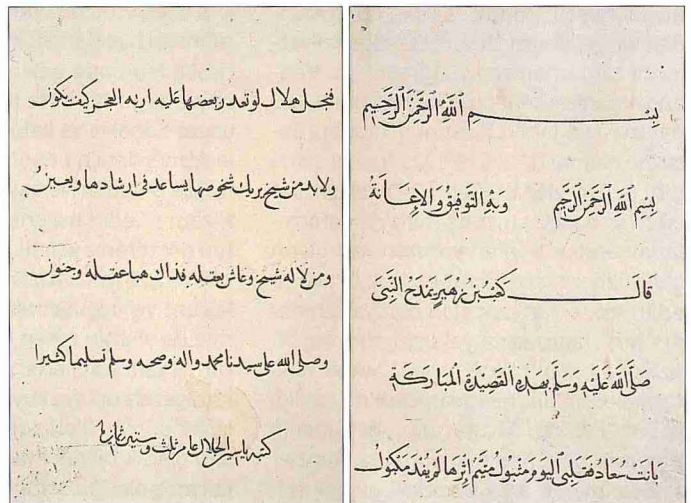
İlk defa Lette tarafından neşredilen (Leiden 1748), çok sayıda taştır ve tahmîsi yapılan, nazîreleri yazılan *Kaşîdetü'l-bürde*'ye Ebû Saîd es-Sükkerî, Sa'leb, İbn Düreyd, İbn Hişâm en-Nahvî, Süyûtî ve Bâcürî gibi birçok âlim 100'e yakın şerh yazmıştır. Ayrıca Türkçe, Farsça, Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi dillere çevrilmiştir (kaside üzerine yapılan çalışmalar ve neşirleri için bk. GAS, II, 230-235; Tülücü, sy. 5 [1982], s. 165-173).

Kâ'b b. Zühey'r'in divanının ilk neşri Sükkerî'nin şerhiyle birlikte Tadeusz Kowalski (Krakow 1950) ve Dârü'l-kütübü'l-Misriyye (Kahire 1369/1950, 1385/1965) tarafından gerçekleştirilmiştir. Divanı daha sonra Hannâ Nasr el-Hittî yayımlamıştır (Beyrut 1414/1994). Eser Osman Reşer tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir (*Beiträge zur Arabischen Poësie*, VI/3 [1959-1960], s. 99-175). Kâ'b'ın ayrıca "Kaşîde râ'iyye fî medhi'l-enşâr" ve "el-Kaşîdetü'l-mîmiyye fî medhi'l-enşâr" adında manzumelerinin bulunduğu kaydedilmektedir (*Dîa*, XI, 252).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâ'b b. Zühey'r, *Divân* (nşr. Hannâ Nasr el-Hittî), Beyrut 1414/1994, neşreden giriş, s. 7-21; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), s. 365; Cumahî, *Fuḥûlü's-şu'arâ*, s. 97, 99-104; Sükkerî, *Şerhu Divâni Kâ'b b. Zühey'r*, Kahire 1369/1950; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, II, 154-158; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1963, XVII, 82-91;

Kâ'b b. Zühey'r'in
*Kaşîdetü'l-
bürde*
(*Bânet
Sü'âd*)
adlı eserinin
ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Ayasofya,
nr. 2002/2)

Merzûbânî, *Mu'cemû's-şu'arâ'* (nşr. Abdüset-târ Ahmed Ferrâc), Kahire 1379/1960, s. 230; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1383/1963, I, 113; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, IX, 153-155; Brockelmann, *GAL*, I, 32; *Suppl.*, I, 68; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 83-88; O. Rescher, *Beiträge zur Arabischen Poësie*, İstanbul 1959-60, VI/3, s. 99-175; Sezgin, *GAS*, II, 229-235; Abdülmuttalib Salâh, "Kâ'b b. Zühayr", *ME*, XXVI/8 (1959), s. 461-465; Hasan Kurun, "Kaşîdetü Kâ'b ve menziletühâ", *a.e.*, XLVIII/2 (1976), s. 179-191; Mahmûd Abdullah el-Câdir, "Dirâse tahkîkiyye fi Divânî Kâ'b b. Zühayr", *el-Meurid*, IX/4, Bağdad 1981, s. 804-812; Süleyman Tülücü, "Kâ'b b. Zühayr ve Kasîde-i Bürde'si Üzerine Notlar", *EAÜİFD*, sy. 5 (1982), s. 159-173; D. Cäsir Halîl Ebû Safiyye, "Bânet Sü'âd: Dirâse nakdiyye", *Mecelletü ebhâsi'l-Yermûk*, IV/1, Amman 1986, s. 63-65; R. Basset, "Ka'b b. Zuhayr", *EI²* (İng.). IV, 316; Hüseyin Algül, "Ensar", *DA*, XI, 252.

AHMET SAVRAN

KABAKÇI İSYANI

Nizâm-ı Cedîd ve III. Selim devrini sona erdiren isyan.

1792 Yaş Antlaşması ile neticelenen Rus savaşının hemen ardından ordunun disiplin altına alınması, Avrupa'da câri usuller dahilinde yenilenmesi yanında devletin diğer kurumlarının da yeniden yapılandırılması anlamında başlatılan Nizâm-ı Cedîd hareketi, bu alanlarda önemli reformlar gerçekleştirmiş olmakla beraber 1805'ten itibaren gelişen tepki ve eylemlerle sarsılmaya başlamıştır. Yapılan uygulamalardan memnun olmayan yeniçeri ve ulemâ kesimi, ortak bir tavır içinde yenilikler karşısında menfaatleri zedelenen muhalefet cephesini genişletme imkânı bulmuştur. Nizâm-ı Cedîd'in Rumeli'de de uygulanması teşebbüsü, âyan ve mütegalibenin genel direnişi ve silâhlı çatışmaları neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmış (II. Edirne Vak'ası, 1806), bundan vazgeçilmesi Nizâm-ı Cedîd faaliyetlerini tamamen zaafa uğratmıştı. Vehhâbî isyanları sebebiyle hac yollarının kapanması ve İngiliz filosunun İstanbul önlerine gelmesi (Zilhicce 1221 / Şubat 1807) gibi gelişmeler III. Selim'in otoritesine ağır bir darbe vurmuş, nihayet reformlarla beraber bunları yürüten kadroların öldürülmesine ve bizzat padişahın tasfiye edilmesine varacak olan bir ayaklanmanın hazırlanmasına yol açmıştır. Hayatı hakkında bilgi bulunmayan, ancak Kastamonulu olup Yeniçeri Ocağı'na girdiği bilinen Kabakçı Mustafa, bu gelişmenin başında görünen kişi olmakla beraber ayaklanmanın arka plandaki gerçek mi-

marlarının sadâret kaymakamı Köse Mûsâ Paşa ile Şeyhülislâm Topal Atâullah Mehmed Efendi olduğu bilinmektedir.

Rus savaşı sebebiyle ordunun İstanbul'dan hareketinden (12 Nisan 1807) sonra, Karadeniz Boğazı'ndaki kalelerin muhtemel bir Rus tehdidine karşı takviyesi kaçınılmaz olduğundan bu hususta birtakım tedbirler alınmasına teşebbüs edildi. Bu kalelerde bulunan yamakların Nizâm-ı Cedîd sistemi içine sokulmak istenmesi bunların Köse Mûsâ Paşa tarafından el altından tahrik edilmesine fırsat verdi. Yamaklara da Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmesinin düşünülmekte olduğu ve bu iş için Boğaz Nâzırı Mahmud Raîf Efendi ile Macar tabyası kumandanı Halil Haseki'nin görevlendirildiğine dair yapılan kışkırtmalar bunların isyanı ve bu iki kişinin öldürülmesiyle sonuçlandı ve olay isyanın çıkış noktasını teşkil etti (25 Mayıs 1807).

Ayaklanma İstanbul'da duyulunca Köse Mûsâ Paşa tarafından basit bir infial olarak takdim edildi, Nizâm-ı Cedîd ricâlince de önemsenmedi. Kabakçı Mustafa önderliğindeki isyancıların, sayıları giderek artan bir şekilde İstanbul'a doğru vâki olan yürüyüşleri sırasında özellikle Levent Çiftliği'ndeki tâlimli askerlerin müdahale etme ihtimalleri Köse Mûsâ Paşa'nın tertipleriyle ortadan kaldırıldı. III. Selim ise isyanın gelişmesiyle ilgili olarak kendisine verilen yanıltıcı bilgilerle aldatılmaktaydı. Tophane'ye kadar gelen âsileri dağıtmak için topçubaşının müdahaleye kalkışması da yine Köse Mûsâ Paşa tarafından önlenildi. Âsilerin sayıları İstanbul'da kalan yeniçerilerin ve ayak takımının da iştirakiyle arttı. Ocak ihtiyarları ve başta şeyhülislâm olmak üzere önde gelen ulemâdan açık destek ve teşvik gören âsiler birtakım isteklerde bulundular. Mûsâ Paşa tarafından hazırlanan, içinde Nizâm-ı Cedîd ricâlinden önde gelen kişilerin adlarının bulunduğu bir liste idamları istenmek üzere Kabakçı'ya iletildi. Âsiler bu taleple Atmeydanı'na doğru ilerlediler. İstanbul'da bulunan ve sayıları 10.000'i aşan Nizâm-ı Cedîd askerini kullanma basiretini gösteremeyen III. Selim istenilen ricâli feda etti ve Nizâm-ı Cedîd'in bütün kurum ve uygulamalarıyla ilgili isteklerine de olumlu cevap verdi. Fakat bu durum isyanı sona erdirmeydi. Padişahın bu kritik anda ortaya koyduğu zafiyet ve yillardır sürdürülen zorlu bir uğraşın neticesi olarak büyük maddî fedakârlıklarla kurmuş olduğu sistemi sahiplenmemesi

nihayet kendisinin de tahttan uzaklaştırılması sonucunu doğurdu. Adamları vartsıyla baştan itibaren isyanı destekleyen, III. Selim'e ve Nizâm-ı Cedîd'e karşı girişilen tertiplerin içinde etkin rol oynamış olan IV. Mustafa tahta geçirildi (21 Rebûlelvel 1222/29 Mayıs 1807). İsyân bu şekilde başarı ile sonuçlandıktan sonra sadâret kaymakamı, şeyhülislâm, kazaskerler ve önde gelen ulemâdan Muhib Efendi ile Kabakçı Mustafa dahil olmak üzere bütün ocak yöneticilerinin iştirakiyle yapılan bir toplantıda, bundan sonra askerlerin devlet işlerine karışmamları ve emirlere riayet etmeleri taahhüdü karşılığında kendilerinden bu isyan sebebiyle hesap sorulmayacağına dair bir "hüccet-i şer'iyye" tanzim edildi (31 Mayıs 1807).

Kabakçı İsyânı ile başlayan yeni devir, bu hüccete rağmen yeniçerilerin devlet işlerine karışmaları ve her türlü aşırılıkları içinde geçen genel bir kargaşa dönemi olmuş, III. Selim'i tekrar tahta geçirip darbe teşebbüsünde bulunan Alemdar Mustafa Paşa'nın müdahalesi ve II. Mahmud'un tahta çıkarılmasıyla sona ermiştir (28 Temmuz 1808). İsyânın ardından Boğaz nâzirliğini elde etmiş olan Kabakçı Mustafa da II. Mahmud'un tahta çıkarılmasından on beş gün önce Alemdar Mustafa Paşa'nın yolladığı Pınarhisar âyanı Ali Ağa tarafından öldürülmüştür. Kabakçı İsyânı ile yenilenme ve yeniden yapılanma devrinin II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı tarihe kadar (1826) geçen uzun bir zaman için tamamen kapanması, ileriki dönemlerde devletin içte ve dışta karşılaştığı olumsuzlukların başlıca sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Bu isyanın, devletin çağın gelişmelerine ayak uyduracak bir şekilde kendini islah etme gibi bir büyük fırsatı önlediği de söylenebilir.

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd ricâlinin idamlarını emreden hatt-ı hümayunu (BA, HH, nr. 7531)

